

Borovo

SIMBOL naših propadanja

PIŠE: TAMARA ZABLOCKI

AKO STE, ZAHVALJUJUĆI NEPREGLEDNOJ HRPI BRENDOVA SA ZAPADA I NJIHOVE OBUĆE IZRAĐENE U KINI KOJIMA SU PRODAVNICE PREPLAVLJENE, VEĆ ODAVNO ZABORAVILI NA BOROVO, JUGOSLOVENSKI SINONIM ZA CIPELE, TREBATE ZNATI DA POSLJEDNIH GODINA IZ NJIHOVE RADIONICE IZLAZE NEODOLJIVE, OSAVREMENJENE PLATNENE I GUMENE STARTASICE, ZA NOVO DOBA OBLIKOVANE ČUVENE BOROSANE, TE PITORESKNE PLATNENE SANDALE I PROFINJENE BALETANKE.

Ali ovo nije priča o modi, a spomenuto Borovo koje danas zapošljava tek nekoliko stotina ljudi tek je sjena nekadašnjeg industrijskog diva – kombinata u kojem je '30-ih godina prvi put u Hrvatskoj industrijski oblikovana i izrađena cipela, a potom i prva automobilska guma – koji je na svom vrhuncu zapošljavao 22.000 radnika i radnica, proizvodio 25 miliona pari cipela godišnje, a Vukovaru donio dobar glas jedne od jugoslovenskih opština s najvišim životnim standardom. Priča je to o tranziciji ka kapitalizmu koji se, kako ističe hrvatski filozof Boris Buden, u narativu tog vremena spominjao kao neodvojiv od demokratije kojoj se težilo, te propasti ekonomije bivše Jugoslavije za koju su Borovo i njegovi radnici iz cijele Jugoslavije možda i najupečatljiviji simbol. Priča je to o urušavanju radništva kao temelja društvenosti i priča o tezi koju zastupa američki sociolog Jake Lowinger, da je uzročno-posljedičnu vezu između radničkog pokreta '80-ih u Jugoslaviji i etnonacionalističke mobilizacije nužno dublje ispitati, jer su nacionalizam i međuetnička mržnja zapravo posljedice, a ne uzrok ratova '90-ih u čijoj je srži ekonomija, te da su nacionalističke političke elite uložile goleme napore u stvaranje takve mržnje, a najrevnosnije upravo u radničkim, multietničkim centrima poput Vukovara, Sarajeva, Mostara i Kosovske Mitrovice. Priča je to o zagrebačkoj izložbi "Kome treba poduzeće?", rezultatu višegodišnjeg istraživanja Svena Cveka, Snježane Ivčić i Jasne Račić o klasnim sukobima u Borovu posljednjih predratnih godina, velikim radničkim štrajkovima s kraja '80-ih uzrokovanim ekonomskom krizom u Jugoslaviji i pokušajima političkih elita da istu riješe kroz poslušnost Međunarodnom monetarnom fondu.

KAKO SMO STIGLI TU GDJE SMO DANAS?

Docent na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu Sven Cvek, politologinja Snježana Ivčić i sociologinja Jasna Račić u istraživanje su se upustili kako bi saznali više o temi radničkih štrajkova u do tada moćnom Borovu, a primarni izvor informacija bile su im sedmičnik Borovo, najstariji socijalistički tvornički list u Jugoslaviji, te razgovori s bivšim radnicima i radnicima Borova, preduzeća radi kojeg je nastajalo i raslo cijelo istoimeno moderno naselje sa svojim kinom, bazenom, domom kulture, sportskim objektima, internatom, stanovima za radnike i radi kojeg su radnici i radnice iz svih krajeva Jugoslavije dolazili živjeti baš tu, nadomak Vukovara. Istraživanje je na zidovima zagrebačke galerije Nova, zahvaljujući kustoskinjama Katerini Duda i Mirni Rul, sažeto i informativno predstavljeno vremenskom crtom na kojoj pratimo događaje važne za kombinat Borovo ali i one koji oslikavaju tadašnji širi društveno-politički kontekst, te obogaćeno audio i video materijalima, a povodom izložbe svjetlo dana ugledalo je i posebno izdanje sedmičnika Borovo, *hommage* mediju kakav mlađe generacije niti ne poznaju.

Baveći se radništvom Borova, autorice i autor su otvorili niz drugih tema, tema kojima u našoj postjugoslovenskoj stvarnosti punoj nacionalističke kakofonije tek trebamo priznati važnost. "Bavljenje Borovom sa sobom neizbježno nosi druga pitanja o Vukovaru, gradu čiji je status danas u hrvatskom nacionalnom imaginariju gotovo mitski, a čija je današnja stvarnost posljedica tranzicijskih procesa – dolaska kapitalizma, a ne samo ratnog razaranja – što često pada u drugi plan. Istraživanje nam je omogućilo da se odmaknemo od dominantnih pogleda i na našu jugoslovensku i socijalističku prošlost, koju se često falsificira, i na našu postjugoslovensku i kapitalističku sadašnjost, koja se – ne samo u Hrvatskoj – u bitnome legitimira pomoću izgradnje nacionalnih mitova. Ukratko, govoriti o Borovu u periodu od 1988. do 1991. znači zakomplirati i problematizirati vladajuće mišljenje o onome kako smo stigli tu gdje smo danas i to tako da se u priču o raspadu bivše i nastanku novih država na bitno mjesto stavi prelazak na kapitalističke društvene odnose", ispričali su nam, naglašavajući da su radnički štrajkovi bili posljedica i simptom širokog društvenog nezadovoljstva politikama koje su političke elite, kao odgovor na ekonomsku krizu, provodile kroz osamdesete, a koje neobično podsjećaju na ono što živimo posljednjih godina ali je tada, za razliku od danas, postojao i snažan, radnički glas protiv njih.

“Te su politike u mnogome usporedive s onim što danas nazivamo “mjerama štednje”, “rezanjem javne potrošnje”, “okretanjem tržištu”, dakle onim što nam se i danas nameće kao neupitno rješenje za izlazak iz krize. Stoga, baviti se štrajkovima znači baviti se ovim turbulentnim periodom iz perspektive najširih društvenih slojeva, iz perspektive “običnih” radnih ljudi. Prva stvar koja pritom upada u oči je da je u tom vremenu postojao masovan i spontan otpor ovim politikama. Važna lekcija našeg istraživanja je ta da je radništvo – i to ne samo ono industrijsko, s obzirom da tada štrajkuju i npr. škole i bolnice – koje je dovedeno u nezavidan položaj s početkom tranzicije ka kapitalizmu, bilo spremno na široku mobilizaciju koja nije imala nikakvih etno-nacionalnih ili “državnotvornih” intencija.”

NACIONALIZAM U DOBA PRIVATIZACIJE

Radnici i radnice su tih godina, kako su navodili kad bi im neki od medija pokušao spočitati nacionalnu vizuru, “svoje zahtjeve iznosili kao radnici, a ne kao Srbi ili Hrvati”, ali se rat početkom ‘90-ih pojavljuje kao ono što prekida postojeći otpor širokih društvenih slojeva prema procesima srozavanja životnog standarda, prekarizacije rada i rasta društvenih nejednakosti, napominju naši sagovornici, koji proučavanjem konkretnog slučaja radničke mobilizacije u tom periodu, velikog štrajka koji se u ljeto 1988. odigrao u Borovu, ukazuju na nove mogućnosti razumijevanja nacionalističkih politika koje tada eskaliraju. “Borovo i Vukovar su tradicionalno multietničke sredine u kojima je nacionalna pripadnost do izbijanja rata bila banalna životna činjenica. Zanimljivo je da se etničke razlike počinju najintenzivnije politizirati upravo u vrijeme priprema za privatizaciju društvenoga vlasništva i praktički istovremeno s otvorenim izbijanjem fizičkoga nasilja”, ističu Cvek, Ivčić i Račić. Stoga im se, umjesto pokušaja povlačenja stroge linije razgraničenja između “klasnog” i “nacionalnog”, činilo važnijim istražiti kada i kako se etnicitet radnika uopšte počinje politizirati. “U Borovu svjedočimo multietničkim štrajkovima do samog zatvaranja tvornice, ili, drugim riječima, do početka rata u Vukovaru. Politizaciju etničkog ključa vidimo kao jednu od nacionalističkih strategija u štrajkovima godinu ranije. Valja uzeti u obzir i činjenicu da u Vukovaru na izborima 1990. nije pobijedila nacionalistička opcija. Jedan od štrajkova koji dobro opisuje ovu dinamiku dogodio se u ljeto 1990, kada se politički aktivisti HDZ-a stavljaju na čelo štrajka. Nacionalistička politička strategija tu se isprepliće s nagomilanim nezadovoljstvom i promjenom odnosa moći u republici. Važne lekcije koje izvlačimo odavde tiču se organiziranosti i strategije desnih opcija za razliku od kapitulacije lijeve alternative. Drugim riječima, istraživanje nam pokazuje da je polje borbe bilo otvoreno, ali je nespemna i neorganizirana ljevica, koja se kao i nacionalističke stranke zalaže za blagodatni slobodnog tržišta, nokautirana”, napominju, dodajući kako se kroz intervjue s bivšim radnicima i radnicima Borova otkriva da su oni nacionalizam doživljavali kao “izvanjski” faktor. “U periodu kojim se bavimo radnici stalno upozoravaju da su njihovi problemi druge prirode, ali pritisak izvana, kroz političke stranke i medije, već 1990, a posebno 1991. nije zanemariv i počinje se odražavati na radni kolektiv.”

I NAJGORE TADAŠNJE VRIJEME BILO JE BOLJE

U razgovorima s radnicima i radnicima poučno je posmatrati njihov pogled na tadašnje radničke perspektive u današnjim okolnostima sveprisutnog prekarnog i nesigurnog rada, obespravljenih radnika koji više nisu nikakav politički subjekt i u potpunosti uništenih nekadašnjih moćnih jugoslovenskih fabrika, tim više što se istraživanje ne bavi “zlatnim dobom”, nego periodom u kojem je socijalni standard strmoglavo pao, periodom štrajkova, čekanja, inflacije, bonova za hranu. Iz današnje perspektive nezamislivo, onda kad nisu primili platu – nisu plaćali grijanje, jer je gradska toplana ionako bila borovska. “Više smo puta u intervjuima čuli kako je i to turbulentno razdoblje bilo “ništa” prema ovome danas. Jedna od intervjuiranih radnica rekla nam je kako, svemu unatoč, to razdoblje predstavlja najljepši period njena života. Naravno, sjećanja na život u ‘80-ima uključuju mješavinu nostalgije za boljim danima i pokušaja reinterpretacije tadašnjih događaja kako bi se objasnio kraj koji će uslijediti. Ništavilo koje su ostavili tranzicija i rat na granici je nepojmljivoga, a pokušaji racionalizacije onoga što mu je prethodilo, a pritom mislim kako na ratna zbivanja, tako i na propadanje Borova, često graniče s teorijama zavjere. Borovski radnici gaje nevjerojatan osjećaj privrženosti tvornici: osim što su ju doživljavali neuništivom, radnici tvornicu osjećaju svojom. U skladu s tim, jako je izražen osjećaj nepravde spram današnjeg stanja tvornice.”

ZAŠTO NEMA NI “NAŠIH” NI “NJIHOVIH”?

Štaviše, borovski radnici i radnice nerijetko vrijeme mjere od 1931. godine, godine osnivanja fabrike, ali nije slučajno da upravo ta godina zauzima važno mjesto u kolektivnom sjećanju, ističu. “Život cijelog jednog naselja bio je organiziran oko tvornice. Radnici su bili iznimno ponosni što sudjeluju u izgradnji Borova, jugoslavenskog giganta koji je izdigao ovu regiju na nivo najrazvijenijih u državi. Također, Borovo je privlačilo radnike iz svih krajeva Jugoslavije, tako da je zajednica stvorena oko poduzeća kao kohezivnog faktora. Danas je Borovo Naselje poluprazno. Ovo se često spominje u svrhu dnevnopolitikanskih mobilizacija i prebrojavanja “naših” i “njihovih”. Ne spominje se međutim suštinsko pitanje, a to je: “Zašto nema ni jednih ni drugih?”. Budućnost tvornice zaista je ključna za izgradnju života Vukovaraca i Borovčana i njeno zanemarivanje mnogo govori o prioritetima elita kada je riječ o Vukovaru. Zanimljivo je kako, iako je ideja Vukovara kao industrijskog grada uspješno izbrisana iz kolektivnog sjećanja u Hrvatskoj, u Vukovaru to nije pošlo za rukom. Nas je iznenadio podatak koji iznosi vukovarski sociolog Mateo Žanić, da čak 84 posto Vukovaraca vidi Vukovar kao grad snažne radničke tradicije. Taj podatak ulijeva nadu i na njemu treba graditi buduće progresivne politike za Borovo i za Vukovar.” ■